

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

MORANANG
2014

**Lenaneo la tuelo
le lentshwa
– ga o na kgethololo
kwa ntle ga go le laola!**

Fa re akanya ntlha e ntshwa ya thulaganyo ya go duela badiri mo dipolaseng ka go tlhaloganya kgatelelo e e tlisetsang mo tirisong ya madi mo kgwebong ya polase mme tota le gore re ka dira eng, rona balemirui re na le dikgethololo tse tharo – tlogela, maemo a gore “ke tshwanetse”, mme le go laola.

Go TLOGELA maemo jaaka a nntse o duela tuelo jaaka wena o batla mme badiri ba gago ba kgotsofetse. E ka nna tsela e e ka tlisang kotsi. Fa badiri ba gago ba sa ngongorege, go siame, ga go na mathata. Mme fa a le mongwe fela a ka go isa kwa Lefapheng la Bolemirui mme batlhokomedi ba ditiro ba go bona phoso ba ka go thibelela go tswelela ka kgwebo ya gago mme go

ka nna mathata a a makatsang. Go a diragala – ka dingwaga tse di fetileng tse di ka nnang tse pedi ba tswaletse polase kwa Bokonebophirima dikgwedi tse di ka nnang tse dintsinyana go baakanaya dintlha tsa ditiro tsa bona.

Ka bobedi, go tsaya maemo a gore “**KE TSHWANETSE**” mme wa duela tuelo e ntshwa e e kwa godimo gore botlhe be kgotsofale go ka tlisetsa mathata a ditšelete go kgwebo ya gago. Ka gore go na le kgatelelo ya tlhotlhwa ya ditokelo e e oketsegang (ditshenyego di oketsegang, ka bolegkgolo, go feta koketso ya tuelo ya kumo), maemo a ka tlisetsa mathata ka ntlha ya ditšelete.

Kgethololo ya boraro – **LAOLA** maemo – ke yona kgethololo e e siameng. Fa o batla go nna molemirui yo a kgonang o tshwanetse go tsamaya

Lekwalo la Grain SA la
balemipotlana

Bala Moteng:

- 03** Se dirise diteko fa o boloka mmidi wa gago
- 04** Dibatana – thaka kgotsa sera?
- 07** Ditlhopho tsa go rekisa mmidi wa me ke dife?

NKOKO JANE A RE...

Go gaufi le nako ya go simolola go lekalekantsha bokana ba kumo ya gago – go bona kgono ya teko ya gago. Tlholego e rata go re thusa go kgona teko ya rona go uma dijo. Go na le mekgwa e e rileng e e dirisiwang go lekalekantsha bokana ba kumo ba mofuta mongwe le mongwe wa tlhaga mme o tshwanetse go botsa morulaganyi wa tlhabololo wa gago go go thusa go tlhaloganya gore go dirwa jang gore le wena o nne mo maemong a go kgona go lekalekantsha ka bokana bo bo leng ba nnete ba kumo e e tla e bonang.

Ka ngwaga le ngwaga ka kgwedi ya Motsheganong, Grain SA e rulaganya Beke ya Thobo ya NAMPO mo polaseng fela fa ntla ga toropo ya Bothaville mo Foreisetata. Ka pontsho e, e e leng e kgolo go feta mo Afrika, o ka bona didiriswa tse dintshwa tse di tlhabolotsweng go uma tlhaka go balemirui botlhe. Go thusa thata go tla go NAMPO ngwaga o: 12 - 15 Motsheganong 2014. Go maswabi gore go ka se nne manno mo Bothaville mme fa o akanya go robala teng, o tshwanetse go rulaganya marobalo mo toropong e e leng gaufi le Bothaville.

O tla kgona go kopana le ba botlhe ba ba re nayang tsa go lokela – peo, monontsha le dikhemikale, ba ba rekisang didiriswa mme gape le ba diterekere. Go pila go bona tse di leng teng go rekiwa le go nna lilo. Go na le diterekere tse dikgolo thata, mme le tse dinnye di teng e bile o se ikutwe gore fa o le molemirui yo a se nang tse dints o se tle go NAMPO. Badiri ba lenaneo la tlhabololo le bona ba teng kwa NAMPO mme o ka tla go re bona e bile re ka tlota ka mathata a gago mo polaseng ya gago.

Ka nako ya thobo e e gorogang, o tlabo o lebeletse pele go bona peolo ya madi a gago. Ba bantsi mo go lona ba adimile madi go kgona go jwala dijwalwa tse o tlhokang go di roba. Re itse gore rotlhe re na le bothhokwa ba go amogela madi, mme tsweetswee duela sekoloto sa gago pele. Fa o sa duele sekoloto sa gago o ka se kgone go bona kadimo gape kwa ba ba ka go adimang madi.

Re lebeletse pele go go bona kwa NAMPO!

Lenaneo la tuelo le lentshwa – ga o na kgethololo kwa ntla ga go le laola!

tsela e. Potso ke gore nka dira eng? A re lebelele mabaka a mangwe mme gape le gore go simolola kae.

La ntla o ka romela kopo go Lefapha la Ditiro go go fetolela maemo, mme ke tiragal e e ka tsayang nako e telele e bile ga se gore ba tla dumela.

La bobedi, re go romela go athikele ka Bolaodi ba Batho mo Pula/lmvula pele ga e. Tlhokomela gore o nne le lenaneo la bolaodi ba batho le le siameng tota le thulaganya ya ditiro tsotlhe e e supang ditiro tsotlhe mo polaseng ya gao. A ditiro tsotlhe di botlhokwa? Fokotsa badiri fa go ka kgonega. Mo maemong a Molao wa Kutlwano ka Ditiro le Molao wa Mameo a ntla a go Dirisa o na le tumelo ya go fokotsa badiri ka ntla ya botlhokwa ba go dirisa (ga o na madi).

Phetogo e kgolo ka ntla ya dituelo e gatelela gape go supa batho ba ba kgonang tiro. Ditiro tsotlhe mo kgwebong ya gago di tshwanetswe go tshegetswa ke tlhaloso e e tseneletseng ya tiro nngwe le nngwe mme e ka dirisiwa go tlhoma batho ba bantshwa. Mme o leke kgono ya bona pele o ba tlhoma mo tiron.

Gakologelwa gore o letleletswa go batla gore badiri ba gago ba dire ka tshanelo le ka nako e e amolesseng. Fa ba sa kgone, dirisa mokgwa wa gago wa go kgalemela le go laola jaaka go dumetswe. Ga o a tshanelia go sokodiswa ke badiri ba ba sa kgoneng go dira tiro jaaka wena o batla mme le ka nako e wena o e setileng.

O tla lemoga gore dikgato tse re di fileng fa godimo di ntse di tsamaelana le molao wa ditiro – ke tsela ya molao – e dirise, o letleletswa go e dirisa.

Ntla e e leng botlhokwa go tlhokomelwa fa go akangwa ka koketsu ya tuelo ke go lebelela le go laola kgono ya badiri ba gago mo tekatekano ya kgono ya badiri ba gago e lekalekantshang ditiro tse badiri ba di dirang le tshenyego le nako. Kgono ke bothata bo bogolo mo Afrikaborwa. Mo lefatsheng ka bophara ditlhaka di supa gore Afrikaborwa e mo maemong a a kwa tlase mo mafatsheng a a nang kgono. Ntla e ya go nna le kgono e e kwa tlase e dira gore boditiro bo ture mo Afrikaborwa. Fa go lebelelwya kgono ya ditiro re tshwanetse go lemoga gore go na le dintlha tse pedi tse di leng botlhokwa e bong batho (badiri) le didiriswa (metshene, didiriswa, jalo le jalo).

Lebelela metswedi ya ditiro ya gago – a badiri ba gago ba na le kgono le botswerere go dira ditiro mme ba rutegilwe ka tshanelo? (Tota le badiri ba ba dirisang megoma ya diatlal mo tshimong ya mmdid). Ruta badiri ba gago sentle go oketsa kgono ya bona mme o tla fokotsa tshenygo ka ntla ya ditiro. Gape, buisana le badiri ba gago go kgona tiro, ba ka go makatsa ka mekgwa e ba ka go e rutang.

Akanya didiriswa le dilwana tsa gago. Se tlhoke modiri, fa a tshwanetse go baakanya sengwe mme a tlhoka sepanere sa palo ya 13, go se baakanya ka “tange”. Modiri yo a tlhagolang - ke petlwana e bogale kgotsa o batla gore a dirise petlwana ya kgale ka bogale bo bo fedileng bo bo sa lekaneng bo bo iseng bo lootswe. Ga re re o reke petlwana e ntshwa, re raya gore o tlhokomele didiriswa le dilwana tsa gago gore di nne pila ka go tlhola o ntse o di baakanya gore di kgonwe go dirisiwa go kgona tiro e e leng botlhokwa ka nako e e rileng.

A o setse o akanye go oketsa kgono ka go dirisa didiriswa tse o di tshotseng mme o di fetola kgotsa o di dirisa go dira tiro e nngwe e ntshwa? Gakologelwa gore maburu a re “n Boer maak ‘n plan”. Dimakasene tsa bolemirui (Landbou Weekblad, Farmers Weekly, le tse dingwe) di tletse dikaknyo tsa go fetola dilwana le didiriswa go tswelela go di dirisa ditiro tse dingwe. Kwa NAMPO o ka filthela gape dikankyo tse di pila thata.

Dikgato tse dingwe gape tse o ka di tsayang go laola tuelo e e oketsegweng ke fa gongwe go motshinifatsa go fetola kgwebo ya gago go nna kgwebo e e sa diriseng badiri go feta. Le gael, maano a gantsi a ka se kgonege ka ntla ya botlhokwa ba madi tota go molemirui yo a simololang. Dilo tse di tlhoka tokelelo ya madi a mantsi.

Go khutshwafatsa, dirisa meloa ya ditiro ka tshanelo mme o oketse kgono. Ruta badiri ba gago, buisana le bona mme dirisa didiriswa le dilwana tse di siameng go kgona go thibela tshenyego e e tlisiwang ke dituelo tse di kwa godimo tse di setseng di oketsegwa gape ka 1 Mopitlw 2014 ka bolek golong ba 6,4.

**Athikele e kwadiwlwe ke Marius Greyling,
mokwadi wa Pula/lmvula. Fa o tlhoka
kitsa gape, o ka romela emeile go
mariusg@mcgacc.co.za.**

Se dirise diteko fa o boloka mmidi wa gago

Phetogophetogo ya makhete ya go re kisa tlhaka e gateletse balemirui mo maemong mo ba tlhokang go laola jang le leng ba go rekisang mmidi wa bona. Jalo mekgwa e mentshwa ya go boloka e tswelelwa go tlhabololwa. Ke kgale ka tlwaelo balemirui ba ne ba ntse ba bona mekgwa e ba ka bolokang tlhaka ya bona, go tsweng go dirisa digo go tswelela go dirisa disilo tsa samente le tsa tshipi tsa segompieno.

Poloko ya mmidi e na le mosola go molemirui. Mmidi, fa o bolokiwa ka maemo a metsi a leng teng a lekaneng o ka tshwarwa ka go siama nako e telele mme go sa latthege maemo, le fa e ka nna dingwaga tse pedi kgotsa tse tharo. Go naya:

- Maemo a siameng mo makheteng** – mmidi o ka bolokwa fa tlhotlhwa e le kwa tlase mme wa tshwarwa go fitihela nako e tlhotlhwa e oketsegwa, e bile go ka bonwa poelo e e oke tsegweng.
- Go nna teng ga kotlo** – mmidi o ka nna kotlo e e siameng ya diriuwa ka mariga le fa go le komelelo. Go boloka go re kgo-

nisa go kgobokanya tlhaka go e dirisa e le kotlo.

- Tiriso e le dijo** – fa mmidi o bolokwa mo khampaneng e go silwang teng, go kgonisa modiris wa ona go kcona go itshireletsa go tlhotlhwa e e ntseng e oketsegwa ya dijo – jaaka go ntse gone jaanong. Ntlha e e mosola tota go molemirui yo a ijwalelang dijo ka gore gantsi ga a na kumo e ntsi e le ditono tse di palo e e kwa tlase fela ka nako e le nngwe. Fa a boloka mmidi wa gagwe mo tshilong e e leng gaufi o netefatsa gore o tla nna le dijo ka tlhotlhwa e ena a e setileng go kopantsha le tlhotlhwa ya poloko, kwa ntle ga koketsyo ya tlhotlhwa ya dijo e e ka nnang teng.

Jaaka ka tse tsotlhe, go na le mathata ka poloko ya mmidi. Go bothokwa go netefatsa gore dikgato tsotlhe tse di leng bothokwa di tserwe fa go bolokwa mmidi go thibela 'matlhotlhapeloo a poloko'.

- Netefatsa gore maemo a metsi a siame (tlase ga 14%).
- Netefatsa gore o bolokwa mo lefelong le le omeletseng le le se nang marulelo a a dutlang

Photo above: Disilo kwa Bodenstein, gaufi le Coligny mo kgaolong ya Bokonrebophirima, ke ntlha e nngwe e o ka e dirisang go boloka mmidi wa gago, fa o nna mo tikologong eo.

Disilo tsa tlhaka tse di leng mo polaseng di simolola go dirisiwa gantsi mo Afrikaborwa ka di naya molemirui kgono ya go rekisa kumo ya gagwe ka nako e a ratang.

tota le mo metsi a ka tsenang ka go kolobetsa bodilo.

- Dikgetsi** – mokgwa o ke o o sa tureng, e bile ke mokgwa o siameng ka mmidi o ka bolokwa mo lefelong le lengwe le le lengwe le le leng teng mo polaseng, jaaka setoro kgotsa phaphusi e nngwe le e nngwe. Mosola o mongwe fa go dirisiwa dikgetsi ke gore bokana ba boima bo bo kwa godimo bo ka bolokwa mo lefelong le lennye ka mmidi o le bokete thata.

- Disilos** – O ka boloka mmidi mo silong e e leng gaufi le wena ya korporasi kgotsa mo polaseng ya gago fa e le teng. Mokgwa o o ja madi go feta

Didiriswa tse di kgonang go tabola ka bontsi di tokafatsa tiro ya go sutisa bokana bo bogolo ba tlhaka ka gangwe.

Dibatana – thaka kgotsa sera?

Tshenyego e kgolo mo mmidinding e nna teng morago ga go ntsha diako.

Sebata ke eng? Sebatana ke setschedi se se tsayang (se se bolayang) kumo ya molemirui. Balemirui ba bantsi ba tlholo ba bona tatlhego e kgolo thata setlha le setlha ka ntla ya dibatana tse di senyang tota le go fetsa dijwalwa le diruiwa.

Ntwa gare ga motho le dibatana e setse e tswa go lwa go tsweng nako ya Bebele mme e ntse e tswelela go bokamoso. Potso ke; re kgona go laola tatlhego e jang mme gape re laola boagisano gare ga motho le dibatana jang?

Go arabu potso e re tshwanetse go supa disenyi tse di rileng mo maemong a pele. Di ka farologana mo ditikologong tse dingwe le tse dingwe. Mo athikeleng e re tla lebelela dibatana tse di senyang dijwalwa.

Mo Afrikaborwa re fitlhela dibata tse di latelang tse di senyang dijwalwa thata e le:

- Dinonyane jaaka thaga kgotsa thaga-moragane kgotsa ponyane kgotsa segongwana kgotsa kgokonyana tse di kopanang go nna loraga kgotsa moragane tota le maebarope mme di senya dijwalwa jaaka disonobolomo, korong le mabele.
- Mahukubu le magakabe a ka senya thata, tota fela fa dijwalwa di simolola go bonega mo masimong a mmidi le disonobolomo.
- Dipeba/Magotlo: Dibatana tse di nna mo mesimeng mo masimong mme di senya thata fela fa morago ga go jwalwa ka go ja peo e e simololang go mela.
- Bosamane: Le tsona ke dibatana tse di nnang mo mesimeng fa thoko ga tshimo ka bontsi mme di ja peo e e jwetsweng.
- Bonoko: Se ke sebatana se se senyang thata mo mmidinding fela fa morago ga go supa seako go fitlhela se oma.
- Kolobetopo: Mofuta o wa kolobe o senya thata, tota kwa KwaZulu-Natal. Di gataka dijwalwa ka bontsi, tota mmidi, ditapole le dinawa mme di senya fa peo e sa le mo mmung go

Dikolobe di ka nna tshenyego gape fela morago ga go jwala.

Tshenyego ka dikolobe mo tikologong ya Lowlands, gaufi le Estcourt mo KwaZulu-Natal.

fithela semela se omile mme se siame go robiwa.

Go sokola go leka go laola dibatana tse ke gore tse dingwe mo go tsona di senya o ntse o di lebeletse, mme ga di kgonwe go fengwa ka gore bontsi ba tsona bo dira gore di tswelele go nna teng e bile ga di kgonwe go laolwa. Tse dingwe ga di di ntsi mme di na le bonatsane bo bo dirang gore go nne bokete go di laola.

Jaanong go tla dipotso, nka laola disenyi tse jang kgotsa tota ke tshwanetse go leka go di laola? A di na le maemo mo tikologong ya bophelo mo thulaganyong ya tlholego mme ka go di tlosa bothata bo ka oketsiga? Ke dipotso tse di ka botswang. Go araba, re tshwanetse pele go supa tse di di bolayang mo tlholegong e le tse di leng teng go laola palo ya dibatana tse di re senyetsang.

- Dinonyane – Bophokoje, bomorubise le digootsane.
- Dipeba le magotlo – Bophokoje, bomorubise le digootsane.
- Kolobetopo le bonoko – Nkwe le tau le dikatse tse dingwe tse dikgolo.

Go setse palo e kana kang ya dibatana tse di bolayang tse di senyang mo nageng? EE, o bone; re na le bothokwa ba palo mo 'tikologong ya bophelo'. Ka gore dibatana tse dingwe tse di leng bothokwa di tlositse mo thulaganyong e kgale, re mo mae-mong a *Trophic Cascade*. Go diragala fa sebatana se sengwe se tlosiwa mo thulaganyong ya tlholego mme tekatekano e fetogile go se lekane. Ka gore go ntse jalo re tswelela go tlhola re leka go lekalekantsha. Motho jaanong o tshwanetse go tlhola a leka go lekalekantsha ka go 'tshameka a le sebatana', mme ga go kgonegwe ka a sa kgone go laola dibatana tse di senyang. Jaanong, re ka dira eng?

Tota, kgoni e ka nna go busetsa dibatana tsotlhe mo tikologong, mme re itse gore go ka se kgonegwe. Ka gore go ntse jalo ke dumela gore motho o na le maemo mo tikologong go laola

Quickphos ke pelere ya Phostoxine e e dirisiwang ka tlwaelo go kubetsa tlhaka fa e bolokwa.

dibatana tse di senyang mo masimong. Nthla e e tshwanetse go dirwa mo maemong a a rulagantsweng a a laolwang ka go dirisa lenaneo le le tlhokomelang dintlha tsotlhe le tsotlhe tse di leng teng mo tikologong. Ke tiro e e tshwanetseng go nna boikarabelo ba Lekgotla la Diparaka le dithulaganyo tse di tshwanang ka go dirisana mmogo le balemirui le beng ba bangwe ba lefatshe.

Rona re ka dira eng mo dipolaseng tsa rona?

Go na dilou tse dintsia tse re ka di tsweletsang go laola go nna teng ga digootsane le dinong tse dingwe.

- Re ka sireletsa manno.
- Re ka aga mo di ka kotamang go kgoni go tso-ma mo masimong.
- Re ka tlodela go dirisa bottlhole bo bo bolayang le bo bo lwadisang.
- Re ka oketsa kitsi le tlhokomelo mo baagisaneng ba rona le mo ditsaleng tsa rona.

Dintlha tse di leng botoka fela di ka tlisa photogo.

Fa e le dibatana tse dikgolo go tlhokega gore re di tshware ka go di theisa...ee, tiriso ya dithunya le dirai. Ka go se bolae dibatana tse, re ka bona koketsi ya palo ya tsona e e makatsang mme le golafatso ya bothata. Go dira jalo, se itirele ka bowna! Go na le dinatla tse o ka di kopang go tla go polaseng ya gago go tla go leka go fokotsa palo ya disenyi tse. Tlhokomelo e e tseneletseng e dirisiwa go laola pabalesego ya tsotlhe tse di leng teng. Ka tlwaelo batsomi ba ba leng dinatla ba dirisa dintsha tse di rutilweng go tsoma dikolobe le bonoko, mme go bothokwa thata go itsese baagisan ba gago bothle ka gore go tsoma go fetelela mo dipolaseng tsa bona. Netefatsa go dirisa dinatla ka dintsha tse di kgonang go tsosetsa dikolobe le dibatana tse dingwe tse di senyang fela, e seng phologolo e nngwe le e nngwe e di e bonang kgotsa e di utlwang monko wa yona.

Mokgwa o mongwe o o dirisiwang gantsi mme o tsaya nako e ntsi, ke go thaisa ka dijio. Ke fa go thaisiwa ka go dirisa phaletshe e e ratiwang mme e latlhelwa mo lefelong le le lengwe ka matsatsi a a latelanang gore dikolobe be simolole go tla bosigo bo bongwe le bo bongwe. Fa o lemoga gore di tla gape le gape o ka tswelela go ya go di thaisa ka go iphitlha maitseboa gaufi le lefelo leo, mme o netefatse gore fa o iphitlheng teng go nne mo di ka se go boneng kgotsa go go nkang teng.

Go laola gotlhe ga dibatana tsotlhe, tse dikgolo le tse dinnye, go tshwanetse go dirwa ka boikarab-e-lo! Nagana ga gotlhe diphelele tsa ditiragalo tsa gago. Go latlhegwa diphologolo tse di sa senyeng tse dintsia go feta ka go dirisa lethole le dirai kwa ntle ga tlhokomelo. Gakologelwa, setshedi se sengwe le se sengwe se na le maemo mo tikologong le tiro e se tshwanetseng go e dira mme fa re se tlosa go tla tlisetsa kgatelelo go tsotlhe tse di salang. ☺

Athikele e kwadiwlwe ke Gavin Mathews, Dekrii ya Bolaodi ba Tikolgo. Fa o tlhaka kitsi gape o ka romela emeile go gavmat@gmail.com.

3 Se dirise diteko fa o boloka mmidi wa gago

fa o dirisa dikgetsi mme go sireletsega sentle ka go le morwalo wa beng ba disilo go tlhokomela mmidi wa gago. Ke pelego ya bona go tlhokomela tlhaka ya gago mme le go e busetsa go wena e ntse e siame fa o e tlhaka ka nako e e rileng.

- **Dikgetsi tsa disilo** – mokgwa o o botoka ka nthla ya go ja madi tlase ga go dirisa disilo tse di tlwaeligileng, mme go sa ja madi ka dikgetsi di tura e bile di ka dirisiwa gangwe fela. Ka jalo go botoka fela fa go tlhokiwa go boloka ditono tse di ka nnang 100 le go feta ka nako e le nngwe.
- **Ka bontsi** – fa sebaka se le teng mo bodilong ba setoro sa gago, o ka boloka mmidi wa gago fela jaaka o ntse fa fatshe. Mokgwa o o na le mosola wa go kgoni go dirisa mmidi botoka fela, tota fa o ka dirisa sedirisha se se tabolang ka bontsi. Gape go go kgonisa go tlhokomela go tswelela disenyi jaaka tshupa le morotwane tse di ka se-nyang mmidi o o bolokilweng thata.

Tswelela go gakologelwa

Go na le dintlha tse di leng bothokwa go tswelela go gakologelwa fa o boloka mmidi mo polaseng ya gago.

Ya nthla, e bile e e leng bothokwa go feta e e ka kgonweng go lebalwa ke bokana ba metsi mo tlhakeng. Mmidi o ka bolokwa sentle fela fa bokana ba metsi bo le ka fa tlase ga 14%, fa a le 15% go ya godimo go na le bothata ba gore mokobo o ka tsena e bile le gore mateng a ka thunya.

Bophepha le bona ke lebaka le le leng bothokwa le le ntseng le tlhokomelwe. Lefelo la bobolokelo le tshwanetswe go phephafatswa e bile le go kubetswa go tsenelela go tlosa mae a tshupa a a ka nnang teng go tsweng ngogola. Bothole bo bo tlwaeligileng bo bo itseweng bo bo kadirisiwang ke *Quickphos* kgotsa *Phostoxine*. Bo tla e le dipelere mme di tshwanetswe go gasiwa mo godimo ga dikgetsi tsa tlhaka pele di khuphetwa ka seile e e se nang diphatlha e e siameng go di khuphetwa sentle tota. *Phostoxine* e ntsha gase fa e kopana le okosijene: gase e e bokete go feta mowa mme e tsenelela mo botlaseng ba mmidi o o bolokilweng. Netefatsa go tsaya maemo a pabalesego pele o dirisa bothole, ke gore a apare ditlelafo le mmampakisi e bile o tlhape diatla mme gape o netefatse gore go khuphetwa sentle tota gore gase e e tswelela kwa ntle.

Kongo ya go dirisa go boloka ga mmidi ke go go dira ka tshwanelo ka go se tsee 'dikgabaganya'. Fa o ka dirisa mekgwa ya go boloka mme o ka isa mmidi wa gago kwa dimarakeng jaaka o rata, go tla naya kgwebo ya gago mosola go kgoni go bona poelo e e kwa godimo e e ka kgonegwang. ☺

Athikele e kwadiwlwe ke Gavin Mathews, Dekrii ya Bolaodi ba Tikolgo. Fa o tlhaka kitsi gape o ka romela emeile go gavmat@gmail.com.

Mme Maphosa le morwadi Phillipon ba ntse ba tshwere selakalekantsho go lekalekantsha bolele ba mmidi wa mofuta wa SC701 kwa Barberton mo kgaolong ya Mpumalanga.

Patricia Ntombi Maphosa ke motho yo a dirang thata a le bolemirui yo a kgonang kwa Barberton mo kgaolong ya Mpumalanga, mme ga a dirise bolemirui fela go lema mmidi le go jwala merogo, o dirisa bolemirui gape go naya ba ba se nang tiro kgona ya go bona tiro mme gape o batla go kgona go romela kumo ya gagwe moseja.

O dirisa diheketa tse kana kang e bile o di dirisa ko kae? O lema eng mme o rua eng?

Ke na le kgaolonyana ya lefatshe mo Barberton mme ke ntse ke dirisa bolemirui mo diheketa reng tse di ka nnang 10 tse di ka lengwang. Ke lema mmidi mo masimong a a nosetswang le mo a a sa nosetsweng. Mo heketareng e le nngwe ke jwala mmidi o ke o rekisang pele o robiwa o sa le tala mme mo diheketa reng tse dingwe tse thataro ke jwala o o sa nosetsweng. Mo diheketa reng tse di setseng tse pedi ke jwala merogo jaaka bitiruti, spinatše le khabetše. Ke dirisa thefosano ya dijwalo ka mmidi le dinawa.

O tlhotlhelediwa ke eng?

Ke ne ke tlhotlheletswa go nna moelmirui ka gore ke godile ke ntse ke lema tshingwana mo morago ga ntlo kwa gae. Re ne re jwala ditamati, dieie, dibitiruti, jalo le jalo. Gape re ne re na le mpshe, diterebe, dinamune le diphoophoo; tse dingwe di ne di romelwa moseja mme tse dingwe di ne di rekisiwa kwa marakeng kwa Gauteng.

Ntlha e nngwe e e dirileng gore ke simolole go dirisa bolemirui ka bona e ne e le go naya batho ba bangwe ba ba tlhokang tiro ntlha ya go kgona go bona tiro.

Tlhalaosa thata le bokoa ba gago

Thata: Mogatsaka o na le kitso e ntsi ka bolemirui mme re dira re bapile re le lesomo. Re na le makhete e e leng gaufi mo re rekisang kumo ya

Grain SA e bua le... Patricia Ntombi Maphosa

rona. Mmidi o o sa butswang o tswa kwa polaseng, mme re bona tšehele e ntsi e e tswang mo heketareng e le nngwe e ya mmidi o o sa butswang, e ka nna R30 000 ka heketara.

Re na le terekere ya Duetz 65 le ya Ford ya ngwaga wa 83. Gape nna ke na le bene ya Toyota e e rekilweng ka madi a re a amogetseng ka polase. Gapegape ke amogetse dithutiso kwa Grain SA, tse di dirile gore ke nne le kgono ya go dirisa bolemirui ka tshwanelo.

Bokoa: Jaaka go ntse ke tlhoka didiriswa go fetola le go suga mmu. Ke dirisa dithaere tsa kgale tsa diterekere tse ke di gogang ka terekere go suga mmu. Gape ga ke na lefelo mo nka bolokang kumo ya me.

Polase ya rona e nnye thata mme re tla rata go tswelela pele go oketsa bokana ba polase ya rona ka go ntsha dithhare le go lema naga e e bapileng le polase ya rona ka gore ga e dirisiwa ke ope. Jaaka go le tlwaelo re tlhola re tlhoka metsi ka re epile didiba tse pedi mme ga di na le metsi.

Kumo ya gago e ne e le kana kang fa o simolola? Kumo ya gago e kana kang jaanong?

Fa ke simolola go dirisa bolemirui, ke ne ke kgona go roba fela tlase ga tono ka heketara ya mmidi. Jaanong, jaaka go ntse, ke kgona go bona ditono tse 4 mo go sa nosetsweng le ditono tse di ka nnang ±7 mo go nosetswang teng ka mmidi o o sa butsweng.

Jaaka wena o bona o tla re ke eng se se dirileng gore o tswelela pele jaana?

Ntlha e kgolo jaaka nna ke bona e e dirileng gore ke kgone go tswelela pele ke mogatsaka. Re dira mmogo re tshwarane diatla mme ka gore o na le kitso e ntsi ka bolemirui le dithutiso ka bolemirui, ke ene yo a nthutang e bile o rata go nthusa.

Dithutiso tsa Grain SA tse ke di tseneng le tsone di thusita thata go nkgonisa go tswelela pele le go kgona. Gape ke tlhola ke tsena dikopano tsa basekaseki ba dithutiso, matsatsi a balemirui le dithutiso ka tiriso tsa Grain SA mo tikologong mo ke nnang teng.

O na le thutego efe go fitlhela segompieno mme o tla rata go amogela thutego efe gape?

Ke tsene dithutiso tsa go jwala merogo tse di ne di rutwa ke Lefapha la Bolemirui. Gape ke tsene

dithutiso tsa Grain SA, jaaka tsa Go uma Mmidi, Go dirisa Bolemirui go bona Poelo le Tlhokomelo ya Diterekere.

O ipona o le kae morago ga dingwaga tse tlhano tse di latelang? O sa batla go kgona eng?

Morago ga dingwaga tse tlhano ke tla rata go nna mong wa polase e kgolo kgotsa go oketsa e ke e dirisang. Ke tla rata go nna mong wa diterekere ka didiriswa tsa tsona tse di siameng. Gape ke tla rata go naya batho ba ba ka nnang 20 tiro e e tswelelang mme gape le go kgona go naya ba bangwe ba ba tlhokang tiro e e duelwang ka letsatsi. Ke tla rata go romela kumo ya me kwa moseja go bona madi a mantsi.

O rata go naya ba ba simololang bolemirui dikgakololo dife?

Dikgakololo tse ke batlang go naya ba ba simololang bolemirui ke gore fa ba batla go nna balemirui, ba tshwanetse go nna le thato go bolemirui. Fa o le bolemirui fela go nna bolemirui, o ka se kgone. O tshwanetse gape go se dirise yo mongwe go dira tiro, o itirela tiro ka bowena. Gape ba tshwanetse go amogela kgona ya bolemirui ka go tsena dithutiso, dithutiso ka go dira le matsatsi a balemirui. Ba se leke go bona madi a mantsi ka bonako go nna mohumi mme ba tshwanetse go boloka le go tlhokomela le letela kgwebo ya bona go tlhabololwa le go nna le kgono ya go tswelela.

**Athikele e kwadilwe ke Jerry Mthombothi,
Morulaganyi wa Tlhabololo wa Lenaneo
la Tlhabololo ya Balemirui ya Grain SA.
Fa o batla kitso gape o ka romela
emeile go jerry@grainsa.co.za.**

Ditlhopho tsa go rekisa mmidi wa me ke dife?

Bogologolo go rekisa mmidi go ne go le botoka. Molemirui e ne a jwala mmidi, a o roba mme a a o isa kwa koporasing moo a neng a duelwa tlhotlhwa e e neng e setilweng go feta gompieno. Koporasi e ne e dirisiwa e le moemagare go phatlhalatsa mmidi go bereki mo dikgwebong tse dingwe tse di o dirisang.

Gompieno, le gale, dilo di fetogile mme di gatelela go feta. Koporasi e sa dirisiwa mme e sa laola bontsi ba mmidi le tlhaka e nngwe. Pharologano ke fela gore gompieno molemirui o na le kgono ya go ithekisetka kumo ya gagwe ka a na le tsela ya go tsenelela mo dimakheteng ka go dirisa thekenoloji e e leng teng mme o kgona go rekisetsa bareki ba bantsi jaaka a ratang go bona tlholthwa e e kwa godimonyana jaaka go kgonegwa.

Nka rekisa mmidi wa me ko kae?

Fa re akanaya ka potso e re tshwanetse go lemoga gore mmidi o dirisiwa jang: ke bomang ba ba dirisiwa mmidi, o dirisiwa jang, o dirisiwa kae, jalo le jalo? Mmidi o ka rekisetswa dikoporasi tse di farologaneng. Mo Afrikaborwa dikoporasi tse di itseweng ke NWK, SENWES, SUIDWES, TWK, AFGRI le GWK. Gape go na le bareki ba bangwe ba o ka ba rekisetsang mmidi wa gago; ba e leng ba ditshilo, ba dijo, ba difuru, ba dikolobe, ba dikogo le barekisi ba bannyne jaaka ba mabenkele. Nttha ya go rekisetsa mang ke nttha e e leng bottlhokwa go akangwa mme dintlha tsotlhe tse di leng teng di tshwanetse go lebelelw sentle.

Go na le dintlha tse di farologaneng tse di tlhokiwang go lebelelw pele o rekisa mmidi wa gago.

- Lefelo** – ka gore go ja madi go thotha re tshwanetse go batla makhete e e leng gaufi.
- Tlholtlwa** – re tshwanetse go lekaleka go bona gore ke mang o a duelang tlhotlhwa e e leng kwa godimo, ka gore, le fa tlholthwa e nna e seteswe go tsamaelana le SAFEX, go na le bareki ba ba ka dumelang go duela tlhotlhwa ka koketso ka nttha ya bonolo le maemo.
- Kumo** – pele re simolola go jwala mmidi re tshwanetse go netefatsa pele gore ke dilo dife tse di tswang mo mmiding tse di leng bottlhokwa mo tikologong ya rona. Fa gongwe go na le khampani ya dijo mo tikologong ya rona e e tlala rekang mmidi o mosetlha. Gongwe go na le tshilo mo tikologong e e tlhokang mmidi o mosweu wa maemo a a kwa godimo. Mabaka a ke dintlha tse di leng bottlhokwa go lebelelw.

Molemirui o ananya mmidi wa gagwe le phaletše.

Mmidi o foloswa fa tshilong.

PULA IMVULA

Barulaganyi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOETELEPIPELWA BARULAGANYI

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI WA PHATLATLATO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

KAKANYETSO, THULAGANYO LE KGATISO

Infoworks
► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E TENG KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana,
Seaforekane, Seesemanane, Sesotho,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Sethosa.

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui ya Bathlaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Danie van den Berg
Foreisetata (Mbombela)
► 071 675 5497 ◀ danie@grainsa.co.za

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Kantoro: 051 924 1099 ◀ Dimakatsi Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Mbombela)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Kantoro: 013 755 4575 ◀ Nonhlamla Sithole

Naas Gouws

Mpumalanga (Belfast)
► 072 736 7219 ◀ naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz

KwaZulu-Natal (Vryheid)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Kantoro: 034 980 1455 ◀ Sydwell Nkosi

Ian Househam

Kapabothlhaba (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀ ian@grainsa.co.za
► Kantoro: 039 727 5749 ◀ Jenilee Bunting

Lawrence Luthango

Kapabothlhaba (Mthatha)
► 076 674 0915 ◀ lawrence@grainsa.co.za
► Kantoro: 047 531 0619 ◀ Cwayita Mpoyi

Liana Stroebel

Kapabophirima (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8057 ◀ Melercia Kotze

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ dutoit@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

THEKISO

Ditlhopho tsa go rekisa mmidi wa me ke dife?

Mmidi o foloswa fa tshilong.

Fa ba ntse ba emetse phaletshe e ba e rekileng balemirui ba ba nna ba buisa Pula/Imvula.

Thekenoloji e nnile ntla e e leng botlhokwa mo thekisong ya kumo mo segompienong mme e dirisiwa ka bophara ka dintla tse di farologaneng. Ntla ya tiriso e e leng kwa godimo mo thekisong le theko ya mmidi ke go dirisa Makhete ya Arfikaborwa ya Thekiso (SAFEX). Go e dirisa o tlhoka thuso ya moemedi yo a ka go thusang ka kitso ya gagwe ya dimakhete go go emela nokeng ka Thekiso ya kumo ya gago. Baemedi ba bantsi ba ka fithelwaa ka go ya kwa khampaning e nngwe le e nngwe e e rekisang tlhaka.

Fa go dirisiwa SAFEX molemirui a ka kgona go tsenelela mo dimakheteng go oketsa tlho-

tlhwa e a e tlhokang e bile le go itshireletsa fa tlholthwa e ka wela tlase. Go dira jalo molemirui gantsi o dirisa dintla tsa bitsa kgotsa bay a tse di tla bofang tlholthwa e e kwa tlase. Fa tlholthwa ya mmidi e le kwa tlase mme molemirui a tshaba gore e ka ya godimo, o tlala reka ntlha ya bitsa. Fa tlholthwa e le kwa godimo mme a tshaba gore e ka ya tlase, o reka ntlha ya baya. Go rekisa le go reka ka go dirisa SAFEX go ka tlhakathakana fa o simolola mme ke gona moo go go thokisang go dirisa kitso ya moemedi. Le gale, fa kgono ya go rekisa le go reka e amogetswe go botlhokwa go e dirisa go itshireletsa ka dinako fa dilo di ntse di fetoga.

Tlhaka e o e umang ke bophelo bag ago, mme go botlhokwa thata go leka go e rekisa ka tlholthwa e e leng kwa godimo jaaka o kgona. Dirisa dintla tsotlhe tse o ka di dirisang go bona moreki yo a ka fetolang thekiso ya kumo ya gago go poelo e e siameng. Se rekisi mmidi wa gago ka maikutlo a go welang ka gore go botoka kgotsa go a kgonegwa fela. Ka go dirisa kitso ya thekiso o ka oketsa tlholthwa le poelo mme o ka kgona go bula ditsela go kgona go rekisa kumo ya kgwebo ya gago jaaka o rata kwa pele.

Athikele me kwadilwe ke Jenny Mathews,
mokwadi wa Pula/Imvula. Fa o tlhoka
kitso gape o ka romela emeile
go jenjonmat@gmail.com.